

Halloween ja pyhät miehet

Kohta olemme saaneet Amerikasta kaiken. Aiemmin ovat tulleet äitien- ja isäinpäivä sekä ystävänpäivä. Äksy harmaaturkkinen suomalaispukki on väistynyt amerikkalaisen virkaveljensä, iloisen punapukuisen Santan tieltä. Lokakuun lopun suuren kurpitsan juhla, halloween, tekee nyt tuloaan. Mitä tekemistä amerikkalaisella kummitusjuhlalla on meidän pyhien miestemme kanssa?

Nykyisessä muodossaan vähän ilmeettömällä pyhäinpäivällä on takanaan pitkä ja vivahteikas historia. Ensimmäisinä kristillisinä vuosisatoina kirkko omisti päivän uskossa kuolleitten marttyyrien muistolle. Ajan kuluessa näiden veritodistajien joukko kasvoi, esimerkiksi keisari Diocletianuksen vainot 300-luvulla tuottivat kossolti uusia marttyyreja. Enää ei jokaiselle pyhimykselle riittänyt omaa nimikkopäivää, joten yhteinen muistelupäivä tuli tarpeelliseksi, joksi valittiin toukokuun 13.päivä.

Paavi Bonifacius päätti 600-luvulla siirtää kuitenkin päivän syksyyn, marraskuun ensimmäiseen päivään. Roomaan marttyyreita muistelemaan tulvi pyhiinvaeltajia, olihan Rooman Pantheon pyhitetty Neitsyt Marialle ja kaikille pyhille. Pyhiinvaeltajat piti kuitenkin ruokkia. Keväällä ruokavarastot olivat tyhjät, joten järkevää oli siirtää muistelupäivä syksyyn kun sato juuri oli valmistunut ja ruokaa runsaammin saatavissa.

PAKANAT KÄÄNNYTETTÄVÄ

Samaan aikaan Euroopan reunoilla kristinuskoyritti vakiinnuttaa suhteellisen horjuvaa asemaansa, ja kävi voimalla taisteluun pakanallisia tapoja ja uskomuksia vastaan. Kirkko tarkoituksella pyrki sijoittamaan omat juhlapäivänsä pakanallisten juhlien päälle, jotta vanhat tavat unohtuisivat. Niin kävi tässäkin tapauksessa.

Kelttiläiset kansat Skotlannissa, Irlannissa ja Walesissa viettivät lokakuun lopussa vainajien sadonkorjuun juhliaan, Samhainia. Tuolloin henkien maailma oli lähempänä kuin koskaan,

kuolleet vierailivat maan päällä ja tavallisilla kuolevaisilla oli mahdollisuus hankkia tietoja tulevasta vuodesta, sadosta, avioliitoista ja kuolemista. Henget kontrolloivat maan hedelmällisyyttä ja niiden lepyttämiseksi uhrattiin viljaa ja eläimiä. Paavi paheksui tällaista menoa, ja mää räsi samaksi päiväksi pyhimysten ja marttyyrien muistopäivän. Samhainista tuli Allhallows Eve, (=Halloween) kaikkien pyhien aatto.

Yhdysvaltoihin Halloween purjehti varsin myöhään. Ensimmäiset maahanmuuttajat olivat protestantteja, jotka eivät tapaa tunteneet. Vasta Irlannin suuren perunakadon jakeen 1845-1846 syntyneen massamuuton yhteydessä halloweenkin kotiutui katolisten uudisraivaajien mukana uudelle mantereelle. Kaiken kansan syksyiseksi karnevaaliksi kurpitsalyhtyineen, kummituksiineen, noitineen ja kiusantekoineen juhla vakiintui 1800-luvun lopulla.

PYHÄT MIEHET JA KEKRI

Pyhäinpäivän kohtalot ovat meilläkin moninaiset. Juhlan historia on myös Suomessa kertomusta kristillisten ja pakanallisten traditioiden enemmän tai vähemmän sopuisasta yhteiselosta.

Pyhäinpäivän aikaan Suomessakin oli totuttu viettämään sadonkorjuujuhlia, jota nimitettiin kekriksi, keyriksi tai köyriksi alueesta riippuen. Kekrillä ei varsinaisesti ollut kiinteää ajankohtaa, sitä vietettiin syksyllä kun sato oli korjattu, vanhan satovuoden työt valmistuneet ja uusi vuosi voitiin toivottaa tervetulleeksi. Juhlapäivän vietto vaihteli siis kylästä ja talosta toiseen. Kirkollisen ja nukyisen kalenteriin sovitettuna juhla ajoittui Mikon päivän eli Mikkelin ja kekrin eli pyhäinpäivän (aina 1.11.) tienoilille. Sato oli siis valmis, karja koottu laitumilta. Ne eläimet, joita ei aiottu pittää hengissä seuraavaan kevääseen, teurastettiin. Aikaisemmin Mikkelin oli maaseudun palvelusväen virallinen muuttopäivä, mutta se siirrettiin 1816 marraskuun alkuun. Silloin piikat ja rengit uusivat sopimuksensa isäntien

kanssa tai vaihtoivat taloa ja juhlivat ainakin lyhyttä vuosilomaansa, vapaaviikkoa.

Länsi-Suomessa kristillinen joulou vakiinnutti varahin asemansa vuoden suurimpana juhlanä, mutta Savossa ja Karjalassa sama arvo annettiin kekrille eli köyriille vielä pitkään 1800-luvulla. Kekrinä on aina muistettu suvun vainajia, joten kirkon oli helppo istuttaa samaan ajankohtaan omat kaikille pyhille sieluille omistetut merkipäivänsä. Syysjuhlien perinteisiä juhlaruokia tehtiin lampaasta ("mikkelinpässi, köyripässi"), missä on nähty viitteitä vanhoista teurasuhreista. Maalaisjoulu pakanallisten ainesten on yleensä tulkittu siirtyneen sadonkorjuujuhlista. Lounais-Suomessa juhlittiin raiskollisia talokohtaisesti viljanpuinnin silpputalkoitten päätteeksi. Vastavasti kekrilläkään ei ollut aikaisemmin kiinteää sijaa kalenterissa, vaan juhlan ajoitus vaihteli vuosittain töiden edistymisen mukaan.

Kekrin asemaa vuodenvaihteen juhlanä vahvistaa myös käsitys jakoajasta, joksi nimitettiin yleisesti 11.-12. päivän jaksoa marraskuun alusta Martinpäivään, joka on 10.11. Virossa samoja päiviä on sanottu henkien ajaksi. Tuolloin olivat arkityöt kiellossa, mutta taikojen tekoon jakoaika oli erityisen sopiva. Jakoaika on selitetty tai vaankappaleiden liikkeisiin perustuvan ajanlaskun vaatimaksi tasaukseksi. 12 kuukauteen oli lisättävä 11 vuorokautta, jotta aurinkovuosi tulisi täyteen. Sama 12 päivän siirtymäkauden perinne on Saksassa ja Ruotsissa saanut sijansa joulun ja loppiaisen välistä.

Suomessa kirkko kehotti muistelemaan pyhiä miehiä vuodesta 1772 lähtien aina marraskuun ensimmäisenä sunnuntaina. Kirkon intresseissä oli täällä, niin kuin Samhaininkin yhteydessä pakanallisten tapojen kitkeminen. Esimerkiksi Porthan mainitsee 1700-luvulla, että "paavilaisuuden aikana kävi jopa niin että kaikkien pyhien juhla sekaantui siihen juhlaan, jota vietettiin tuon jumalan (=kekrin) muistoksi."

1800-luvun kuluessa kekri kiinnittyi pysyvästi marraskuun ensimmäiseen päivään. Juhla sisältö oli hyvin pitkälle sama kuin kelttiläisten Samhaininkin. Suurin osa meidän tuntemistamme joulun ja uudenvuodentavoista, runsas syöminen, ennustaminen, jne. juontavat juurensa tästä vanhasta sadonkorjuujuhlasta. Maatalouden työvuoteen soveltuva syksyinen vuodenvaihe säilyi kansantapana pitkään senkin jälkeen, kun tammi-kuuhun sijoittuva vuoden alkaminen oli opittu tuntemaan.

Kekri, keuri köyri on ehkä alkuaan merkinnyt vainajia-haltiaa tai haltiaaksi kuviteltua vainajaa. Näkymättömiä vieraita, joita kekrinä kestittiin, sanottiin tuonalaisiksi, manalaisiksi ja toivottiin niiden tuottavan karja- ja hevosonnea. Agricola nimenomaan sanoo: Käkri se liseis Carian sasuon. E. Castren kertoo 1754, että kekriä l. pyhäinmiesten päivää Pohjanmaalla vietettiin kahdella tavalla: osaksi pakanuudenajan mukaan suomalaisten muinaisten epäjumalan kekrin kunniaksi, osaksi myös paavinaikuisilla tavalla edesmenneille, siis n.s. pyhille miehille muistoksi. Edelleen viettotapaan kuului, että haltioille (tomtegubbar) valmistettiin kaikenlaisia ruokia ja juomia, joita vietiin joko navettaan tai talliin hevosonnea varten. Paavillisen tavan mukaista oli, että isäntä aatto-iltana meni pyhiä miehiä vastaan ja vei heidät saunaan: seuraavan päivän, sieluin päivän, iltana hän paljain päin saattoi heidät pois. -Räakkylästä kerrotaan, että keyriä vietettiin vanhan luvun jälkeen, pyhäkeyristä kaksi viikkoa jälkeen päin. Ruokia ei saanut kukaan maistella, ennen kuin ne oli pöytään laitettu. Kaikki piti olla yhtäaikaa pöytään pantuna, ja se oli valmistettu talon entisten isäntien ja emäntien hengille, joita kutsuttiin keyrittäriksi.

Ei-kristillinen ja kirkollinen perinne vähitellen sekoittuivat. Kirkolliseen perinteeseen liittyivät monet työkiellot: puita ei saanut hakata eikä tehdä kolisevia ääniä pitäviä töitä. Aattoyönä pyhät miehet ja vainajat olivat liikkeellä ja heitä piti kohdella hyvin. Pyhät miehet siis saunotettiin, talon väen poissaollessa heille jätettiin tarjolle juhla-ateria. Kylläiset hengen poistuivat hyvillä mielin, mikä takasi tulevaksi vuodeksi hyvän karjaannon taloon.

KEKRITÄR HIRTETTIIN JA UUNIT KAADETTIIN

Savokarjalaisella alueella pyhiä miehiä holhottiin eniten. Juhlapäivänä kylissä kiertelivät ympäriinsä kestitystä vaativat omituisesti pukeutuneet kekrilläret tai köyrinhönttänät. Tämänkin tavan takaa pilkottaa pakanallinen käsitys liikkeellä olevista vainajista. Kekritilläret sauvat käsissään kulkivat talosta toiseen kerjäten olutta ja apposia. Juhlapäivän jälkeistä krapulaa kuulee vielä joskus nykyäänkin nimitettävän köyriksi. Nämä kerjuukultueet myöhemmin muuttuivat joulunajan, tapanin- ja nuutinpäivän ilotteluksi.

Eriskummallinen tapa oli myös kekrillären hirt-

täminen. Juhlapäivän aamuna viimeksi nukkuvalta unikeolta sidottiin jalat kahdella lankavyyhdillä kiinni. Työmaalle viimeisenä saapunut oli sen viikon köyri. Kun vanha loppui ja uusi alkoi, ei kukaan tahtonut olla viimeinen. Vitkas-telu kekrinä vaivasi koko vuoden.

Kansanomainen käsitys vuoden vaihtumisesta pyhäinpäivänä eli pitkää 1800-luvun loppupuolelle ja vaikutti monin tavoin ihmisten elämään ja työnteeseen. Vuoden vaihteeseen ajoittuivat piikojen ja renkien vapaaviikot ja muuttopäivät. Käsitys vuoden vaihtumisesta tuolloin eli vielä kaupungin tehdastyössäkin pitkään: ennen 1879 elinkeinovapauslakia työläisten työsopimukset solmittiin aina marraskuun 1. päivästä vuodeksi eteenpäin.

KYNTTILÄT HAUDOILLA

Alunperin hautakynntilät tunnetaan nimenomaan pyhäinpäivään ja kaikkien sielujen päivään liittyvänä tapana, joka oli tunnettu lähinnä katolisissa maissa. 1900-luvun alkupuolella protestantit alkoivat sytytetellä kynntilöitä omaistensa haudoille, mutta saapuessaan protestanttiseen maailmaan kynntilätapa siirtyi pyhäinpäivätavasta joulutavaksi. Nytemmin katolisessa Euroopassa kynntiläperinne on jälleen elpymässä, vaikka se paikoin ehti kadota lähes kokonaan.

Kaikissa Pohjoismaissa on yleinen tapa muistaa kuolleita omaisia kynntilöin, joskin Suomessa se lienee tavallisinta. Meillä ensimmäiset kynntilät haudoilla syttyivät ensimmäisen maailmansodan aikoihin, useimmin ne vietiin sodassa kaatuneiden haudoille. Ruotsalainen tutkija Mats Rehnberg olettaa, että tapa olisi levinnyt Suomeen Euroopasta sisällissotaan osallistuneiden saksalais-sotilaiden välityksellä.

Ensimmäiset hautakynntilät lepattivat kaupunkien hautausmailla ja vasta myöhemmin maaseudulla. Kuten monet muutkin muodit tapa kulki ylhäältä alaspäin, yläluokalta rahvaalle. Monien suomalaisten seurakuntien hautausmailla kynntilät valaisivat pimeää syysiltää kuitenkin jo ennen toista maailmansotaa. Sota-aikana puutetta oli monista tavaroista - niin kynntilöistäkin. Ne kynntilät, joita pystyttiin hankkimaan säästettiin eläville.

Hautakynntilätapa on tullut nopeasti suosituksi nimenomaan sotaa käyneissä maissa. Suomesakin sodan jälkeen kynntilät syttyivät ensimmäisinä sankarihaudoilla ja sitten vähitellen

myös muiden omaisten leposijoilla.

JÄÄVÄTKÖ PYHÄT JALKOIHIN?

Vuoteen 1955 saakka pyhäinpäivä pysyi paikallaan marraskuun ensimmäisessä päivässä. Se sattui usein keskelle viikkoa, ja häiritsi näin ollen kaupan ja teollisuuden toimintaa. Eduskunnan ja kirkolliskokouksen suostumuksella ns. arkipyhät siirrettiin lauantaipyhiksi, ja nykyään pyhäinpäivä sijoittuu lokakuun viimeisen ja marraskuun 6. päivän väliin.

Pyhäinpäivä on Suomessa hieman ilmeetön juhlapyhä. Kekriin liittyvä perinne on kadonnut, enää eivät naamioituneet seurueet kulje kerjäämässä ryypypyjä. Jäljelle jääneet sadonkorjuujuhlan tavat ovat siirtyneet joulukauteen. Mui-naiset paavit olisivat ainakin Suomen kohdalla olleet tyytyväisiä, niin tyystin on kirkko pyhäinpäivineen onnistunut kitkemään ihmisten mielistä vanhan kekrin kansanomaiset ja pakanalliset piirteet.

Epäkristillinen meno on kuitenkin tulossa pyhäinpäivään jälleen mukaan, nyt tosin tuontivarana valtameren takaa. Suomalainen syksy on pitkä ja vailla arkirutiinin katkaisevia juhlapäiviä. Markkinamiehet ovatkin nyt keksimässä halloweenin, kuten ystävänpäivänkin joitakin vuosia sitten. Lokakuun loppupuolella yhä useamman lelu- tai paperikaupan hyllyltä voi ostaa naamioitumistavaroita, luurankoja, kurpitsalyhtyjä, jne. Useat yhdistykset ja opiskelijajärjestöt piristävät syksyä ennen pikkujouluja järjestämällä juhlia ja naamiaisia halloweenin merkeissä.

Halloweenin on helppo kotiutua Suomeen, koska siinä on tarvittava määrä eksotiikka, kauhua ja vampyyreita, mutta myös tuttuja piirteitä. Juhlapuuhaa riittää kaikenikäisille, myös lapsille: naamioituneet kulkueet etsivät karamelleja ja uhkaavat saitureita kepposilla - tämän tavanhan me tunnemme ennestään pääsiäisen virpovilta pikkunoidilta tai nuuttipukeilta. Uusi kummitusjuhla löytänee paikkansa Suomesta kirkollisen juhlan rinnalla - jos markkinat ja markkinamiehet niin haluavat. □